

ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ: СОЦІОДИНАМІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Актуальність рецензованої монографії¹ зумовлена, насамперед, конституційною реформою, яка мала місце або відбувається наразі в демократичному світі та в Україні зокрема. Адже, якщо положення конституції будь-якої держави є легітиміаційним фундаментом для решти юридичних норм її законодавства, то при цьому з необхідністю передбачається гарантованість легітимності самих згаданих положень. Тим більше, що сам факт реформування конституції свідчить про загострення потреби у її переосмисленні, критерії якого мають бути пов'язані з визначенням умов «виправданості» пропонованих змін в Основному Законі нашої держави.

Щоправда, як слушно зауважує автор, дослідження у даному напрямі натикаються на суттєві перешкоди, спричинені відсутністю методологічної однозначності у підходах як до постановки, так і до стратегій вирішення проблеми легітимності конституції. Наприклад, у сучасній правовій науці спостерігається досить широкий діапазон тлумачень самого навіть змісту поняття «легітимність», а, отже, й мають місце численні суперечності у концептуалізаціях обґрунтування легітимності нормативного змісту конституційних положень. Зокрема, при спробах такого обґрунтування апелюють чи то до «абсолютного авторитету законодавчої влади», чи до «виявленої згоди більшості підданих», чи до «отримуваних натомість вигід», чи до встановлених законом процедур прийняття та схвалення тексту конституції, або ж до «природних», «метафізичних» чи «морально-ціннісних основ справедливості» тощо.

Беручи ж до уваги те, що, мірою демократичних перетворень суспільного життя, право все більше набуває ознак феномену, котрий є не стільки похідним від матеріалізованої в законі волі суб'єктів влади, скільки виявляє тенденції до самоорганізації в структурі суспільних

взаємовідносин, вбачається за доречне спрямувати пошук основ легітимності конституційних норм саме до вивчення царини механізмів самоупорядкування правової дійсності як системи існуючих та потенційних виявів права. Адже через те, що право дедалі виразніше утверджується в суспільному житті у якості такої сфери феноменів, що характеризується наявністю власних принципів становлення, внутрішньої системності та динаміки, воно має розглядатися як особливий різновид *реальності*, ставлення до якої не може обмежуватися врахуванням виключно «суб'єктивної бажаності» чи самим лише дотриманням суто процедурних умов набуття форми офіційного закону результатами громадянського волевиявлення (с. 5 – 6).

Тож головна мета пропонованої монографії полягає «у виявленні й окресленні принципових вимірів взаємовідповідності між упорядкуванням правової реальності як самоорганізованого системного утворення та нормативними орієнтирами конституційного закону, на підставі чого можна було б оцінювати міру соціокультурної виправданості останнього як основи його легітимності» (с. 8). На переконання автора, за умови такої відповідності, законодавчі норми потребуватимуть значно меншого силового забезпечення з боку державної влади, оскільки вони при цьому зберігатимуть свою «укоріненість» в інтерактивному середовищі дійсних суспільних відносин, а, отже, й більш органічно «вписуватимуться» у їхній контекст.

Перший з п'яти розділів монографії – «*Становлення та сучасний дискурс проблеми легітиміації політико-правових інститутів*» – присвячено дослідженню витоків, історичних віх та нинішнього стану розробленості теоретичної проблеми, пов'язаної з обґрунтуванням нормативних основ політико-правової організації суспільства. У ході представлено тут ретроспективного аналізу, відстоюється теза про те, що наразі звернення до класичних витоків ідеї легітимного порядку

¹Невідомий В.І. Самоорганізація правової реальності та легітимність Основного Закону / В.І. Невідомий. – К.: Київ. нац.торг.-екон.ун-т, 2012. – 376с.

(М.Вебер) та проблем, пов'язаних з її переосмисленням у нинішніх умовах демократизації суспільного життя, зумовлене кризовими наслідками досить усталеного ототожнення «легітимності» з «конституційністю». Адже, як переконує уся попередня історія права, нормативні положення самої конституції далеко не завжди відповідають умовам визнання їхньої загальної зобов'язуючої сили. До того ж, актуальність багатовекторного дослідження такої проблеми посилюється із зростанням самоорганізаційного потенціалу сучасного суспільства на тлі традиційних форм його державно-владної організації.

Окрім історичної генези та класичної концептуалізації уявлень про легітимний порядок (підрозділ 1.1) у даному розділі проаналізовано основні сучасні неонатуралістичні підходи до визначення змісту легітимності (підрозділ 1.2), постнекласичні проекти «репозитивізації» праворозуміння та автопойетичну теорію обґрунтування права (підрозділ 1.3), онтологічний напрям аналізу засад справедливості та доцільності нормативно-правових регулятивів (підрозділ 1.4), комплексні (інтегративні) філософсько-правові дослідження критеріальних мірил виправданості закону й правопорядку (підрозділ 1.5).

Завершується розділ концентрованими методологічними узагальненнями щодо оптимізації пошуку основ легітимності в сучасній правовій науці (підрозділ 1.6). Зокрема, у даному плані автор відстоює ідею про те, що методологія визначення основ легітимності права не повинна обмежуватися ні суто процедурними аспектами «узаконення загальної волі», ані самими лише логіко-дедуктивними принципами легалізації нормативно-правових нововведень, їх «вписуваності» в систему чинного законодавства. З іншого боку, легітимувати право неможливо також самим лише посиленням на зміст певних «безвідносних» правових цінностей, оскільки всі вони є мінливими продуктами не менш мінливої правосвідомості, котра, в свою чергу, трансформується у тісній взаємозалежності з динамікою суспільного буття. При цьому останнє не є жорстким детермінатором правових смислів, однак «у своїй двобічній взаємодії буття та осмислення права утворюють відкриту динамічну систему правової реальності, *коеволюційна самоорганізація* якої у напрямку

їх взаємоузгодження має братися за основу легітимності будь-якої із складових даної системи (вже хоча б через те, що ця система не може бути однозначно прогнозованою та регульованою за певними лінійно-функціональними принципами)» (с. 89).

У другому розділі – «*Правова реальність як джерело та сфера об'єктивізації правової належності*» – досліджується низка проблемних аспектів дефініції й структуризації правової дійсності (підрозділ 2.1), співвідношення регулятивного та самоорганізаційного її моментів (підрозділ 2.2), визначення залежностей специфіки правоосмислення від його онтологічних підвалин (підрозділ 2.3), а також окреслення основних принципів правової самоорганізації (підрозділ 2.4).

Структуру правової реальності автор подає у вигляді координованої системи наступних чотирьох буттєвих форм права (що уособлюють, відповідно, «суб'єктивно-ідеальний задум» правового порядку, «інструментальний» засіб його здійснення, об'єктну сферу його реалізації та діяльнісний механізм його втілення в останній): 1) *правосвідомість* (індивідуальні, групові та загальносоціальні почуття й уявлення про правову належність як справедливий та доцільний порядок); 2) встановлювана чи санкціонована державою *правова нормативність* (інституціоналізовані деонтологічні орієнтири права); 3) *правовідносини* (реалізація права у міжсуб'єктних стосунках); 4) *правова діяльність* (забезпечення єдності правової системи, а також законності й правопорядку в суспільстві) (с. 110). Тож дослідження механізмів взаємодії цих форм буття права розглядається у якості основного засобу з'ясування принципів динаміки правової реальності як самоорганізованої системи. Врахування таких принципів, у свою чергу, визнається за необхідну умову об'єктивізації підходів до розробки самих легітимуючих підвалин нормативно-правового впорядкування й регуляції суспільного життя.

У змістовному відношенні автор пропонує спиратися при визначенні принципів правової самоорганізації на «циркулярні механізми взаємодії підсистем правової реальності, завдяки яким вона створює та перебудовує власну структурність». Однак, звичайно ж, враховуючи при цьому, що «така самоорганізація права не є виключно його «внутрішньосистемною функцією», оскільки світ правових феноменів є «відкритим», а тому прагнення реально-

практичного втілення будь-яких уявлень про нормативну належність неодмінно пов'язане з проблемами кореляції «бажаного» та «сущого», суб'єктивно-вольового та об'єктивно-спонтанного тощо» (с. 151).

Третій розділ – «*Розвиток конституціоналізму в контексті еволюції правового упорядкування суспільства*» – пов'язаний із вивченням чинників і механізмів становлення ідеї конституційності в контексті еволюції системи основоположних цінностей права (підрозділ 3.1), дослідженням логіко-історичних тенденцій розгортання конституціоналізму (підрозділ 3.2), спрямувань переосмислення його засад в умовах сучасної демократизації суспільно-політичного життя (підрозділ 3.3), а також основних дилем розвитку конституційності в умовах глобалізації (підрозділ 3.4).

Спираючись на сучасні комплексні дослідження динаміки становлення й розвитку правової реальності, автор переконливо демонструє, що остання об'єктивно схиляється до генерування та подальшого вдосконалення у її системі таких механізмів самоорганізації, узгоджуваність з якими стає базовим фактором легітимності правотворення, починаючи з самих його конституційних основ. Тож «наразі зміст ідеї конституціоналізму вже не може обмежуватися простим нормативним закріпленням непорушних суб'єктивних прав і свобод в основному законі; правова система має стати більш «чутливою» до згаданих самоорганізаційних механізмів. Зокрема, цього можна досягти шляхом раціонального поєднання централізованої конституційності з «поліцентричним» конституційним порядком (тобто локальними формами соціально-правового упорядкування, нормативність яких є значно простіше узгоджуваною до високого рівня її легітимності)» (с. 199).

Також тут обґрунтовується теза, згідно з якою інтеграційні та глобалізаційні процеси у політико-правовій сфері недоречно тлумачити у сенсі спрямованості на створення єдиної «світової наддержави» з відповідною їй «універсальною конституцією»: «глобалізація сучасного світу полягає аж ніяк не у формуванні єдиної світової культури (і, тим більше, не в «універсалізації» якої-небудь з існуючих нині культур шляхом її примусового насадження представникам інших цивілізаційних спільнот), а, радше, в толерантному інтегруванні відмінних між собою культурних систем на базі загального комунікативного простору. В межах останнього «спільна воля» стає результатом багатобічного дискурсу, а не «формальної згоди

більшості» з рішеннями «правлячої меншості». Тож національні конституції мають легітимуватися в плані їхньої відповідності світовим тенденціям до консолідації через налагодження якомога ширшого міжнародного співробітництва на засадах взаємної довіри і поваги» (с. 200).

У четвертому розділі – «*Соціодинамічний підхід до методології легітимності конституційного права*» – пропонується концептуалізація авторського варіанту методологічних засад обґрунтування конституційних норм. У даному відношенні досліджується доволі фундаментальна проблема витоків нормативної сили Основного Закону України (підрозділ 4.1), формулюється й аналізується концептуальний зміст соціодинамічного підходу до оцінювання легітимності конституційних норм (підрозділ 4.2), методологія взаємоузгодження законодавчих засад права з динамікою суспільного буття (підрозділ 4.3) та критично коригуються сучасні дискурсивно-комунікативні моделі легітимності політико-правових інститутів (підрозділ 4.4).

Як переконує автор, легітимність права, як його *власна* зобов'язуюча сила, не може визначатися виключно народною згодою, територіальною юрисдикцією чи критеріями справедливості. Правову систему можна вважати легітимною мірою того, наскільки вона вже в самих її конституційних основах спрямована на врівноваження публічного та приватного аспектів реалізації суспільної свободи шляхом взаємоузгодження захисту невід'ємних прав одних суб'єктів (при непорушності прав інших) з обов'язками й повноваженнями державних та суспільних інститутів в плані забезпечення й реалізації таких прав (с. 210).

Пропонований автором соціодинамічний підхід до проблеми легітимності фундаментальних для системи права конституційних норм передбачає, з одного боку, оцінку останніх як «каталізаторів» прогресивної динаміки суспільства (у напрямку реалізації значущих для даного суспільства цінностей), а з іншого – врахування змістовних трансформацій самих ціннісних підвалин правової нормативності під впливом структурно-організаційних змін в системі суспільних реалій. Згідно з даним підходом, динаміка нормативізованих ціннісно-правових орієнтирів та форм упорядкованого функціонування соціальності мають розглядатися як взаємостимулюючі процеси, співнаправленістю з якими визначаються легітимні виміри основного закону.

Принциповою основою розробки методології узгодження конституційної нормативності з динамікою суспільного буття має стати при цьому переорієнтація від традиційної «стратегічної» парадигми (пов'язаної з накресленням певних жорстко визначених цільових станів права та суспільства, здатних забезпечити вагоме розширення діапазону людської свободи) до пошуку шляхів *утримання* цієї свободи в критичних межах, вихід за які може спричинити ланцюгову реакцію наслідків, несумісних з умовами існування цивілізації. Відповідно до такої методології, передбачається не стільки «організаційне» втручання людини в природний світовий порядок, скільки свідоме самообмеження суб'єктивної свободи у напрямку забезпечення й підтримання динамічної рівноваги в системі «людина – суспільство – природа» (с. 250 – 251).

У п'ятому розділі – *«Динаміка правової реальності та проблеми легітимності конституційних реформ у сучасній Україні»* – з позиції соціодинамічного підходу аналізуються причини, проблеми та напрями оновлення Основного Закону України. Зокрема, автор досліджує основні мотиви (формального та змістовного плану) реформування вітчизняної Конституції (підрозділ 5.1), проблеми й шляхи гармонізації національного та наднаціонального законодавства (підрозділ 5.2), напрями вдосконалення конституційних основ української держави в контексті структурних перетворень сучасного суспільства (підрозділ 5.3), способи законодавчого сприяння розвитку народовладдя та громадянського суспільства в Україні (підрозділ 5.4) та конституційні механізми забезпечення й подальшого розширення основних суб'єктивних прав і свобод (підрозділ 5.5).

Відзначається, що вітчизняні конституційні реформи стосовно організації публічної влади мають сприяти, з одного боку, функціональному збалансуванню національної системи державних органів, а з іншого – узгодженню конституційно-правових основ їхньої діяльності з нормативними засадами й тенденціями європейської та світової інтеграції. Окрім того, важливим моментом цих реформ є спрямування

діяльності держави на активізацію самоорганізаційного потенціалу суспільства та якомога ширше його залучення до політичної сфери (тож предметом конституційного регулювання дедалі в більшій мірі стануть відносини, що формуються за межами системи державної організації). При цьому діяльність органів сучасної демократичної держави може обґрунтовано визнаватися легітимною мірою її «відкритості суспільству» – виходу за межі власних системних рамок та перетворення влади на засіб суспільної самоорганізації.

Основоположні права людини, на підставі яких легітимуються всі інші елементи правової нормативності в сучасному демократичному суспільстві, представлені в даній роботі у вигляді відкритої та мобільної системи норм, оскільки з трансформацією культурно-ціннісних мірил життя, а також з розвитком суспільних та державних можливостей в плані задоволення суб'єктивних потреб змінюється тлумачення та розширюється діапазон таких прав і свобод. Тож самі ці права легітимуються не стільки юридично, скільки тими самоорганізаційними механізмами культури, в межах якої формуються, утверджуються й функціонують суспільні уявлення про цінності життя і, відповідно, мірила гідності людини як творця та уособлення таких цінностей (с. 332 – 333).

Загалом монографія В.І.Невідомого може бути охарактеризована як самостійне науково-теоретичне дослідження гостро актуальної філософсько-правової та юридичної проблеми. Її положення та висновки відзначаються концептуальною новизною, логічною послідовністю й обґрунтованістю, а також методологічною ефективністю в плані вирішення нагальних проблем щодо вдосконалення чинного законодавства та механізмів здійснення правового регулювання. Тож робота є значущою не лише у пізнавальному, але й у практичному відношенні.

Нарешті, варто зазначити, що ця монографія викличе зацікавленість не лише у професійних науковців, але й у всіх, хто виявляє інтерес до філософсько-правових аспектів нормотворчості.